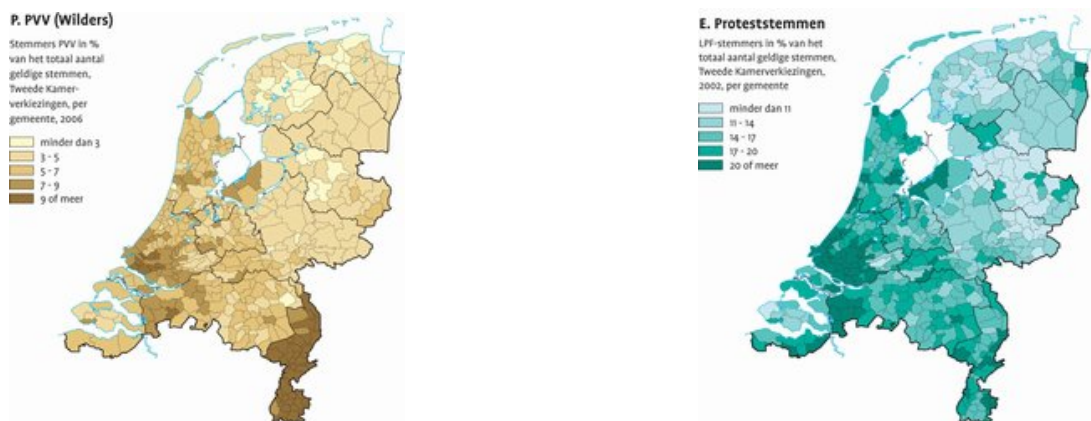

Van de kaart, op de kaart

Korte voordracht bij de aanbieder van de eerste Bosatlas van Fryslân op 22 oktober 2009 in Post-Plaza, Leeuwarden

Meindert Schroor (Bureau Varenius)

Nederland is in het laatste decennium volop bezig met het opnieuw uitvinden van zijn identiteit. Na een aarzelend begin met uiteenlopende woordvoerders als Hans Janmaat, Frits Bolkestein, Paul Scheffer en Bert Vuijsje kwam vanaf 11 september 2001 het discours in een stroomversnelling. Een debat waarvan de mijlpalen vooral uit personen en hun ideeën en wederwaardigheden bestaat: Pim Fortuin, Ayaan Hirsi Ali, Theo van Gogh en Geert Wilders.

Opkomstpercentages PVV en percentages proteststemmen per gemeente (Uit: Bosatlas van Nederland 61P, 62^E).

De maatschappelijke en politieke reuring is zelfs zo krachtig dat het normaal gesproken nauwelijks in de internationale media figurerende Nederland al enige tijd de volle aandacht van het buitenland trekt. Niet alleen op TV, internet of in de kranten, maar ook in wetenschappelijk opzicht. Dit laatste onder andere in de vorm van een tweetal jaren geleden verschenen Franse bundel met als titel (Thomas Beaufils & Patrick Duval, éd.) *Les identités néerlandaises: de l'intégration à la desintégration?* De deels door medewerkers van Nederlandse origine aan enkele Noordfranse universiteiten geschreven bundel begint opmerkelijk, maar terecht, met een bijdrage over de Friese identiteit door de eeuwen heen, pas daarna komt Holland aan de beurt. Laat ik eens met het laatste gebied beginnen.

Holland komt uit laat-middeleeuwse beschrijvingen van Bartholomeus Anglicus en Johannes de Beka bepaald niet als een staatkundige eenheid naar voren, maar veeleer als een opsomming van geografische karakteristieken.

De Nederlanden rond 1300 (Uit: Bosatlas van Nederland, 43D).

Zo heet het dat het 'doortrokken is met water, gelegen aan de oever van de Noordzee, drassig met talloze en grote meren en door de rivieren die er doorstromen bovendien zo geïsoleerd is van het vasteland dat het wel een eiland lijkt'. Een ongastvrij land kortom. Steeds weer staat het quasi-insulaire karakter op de voorgrond. Dat begint al bij Tacitus en Caesar, maar we vinden het ook bij de zestiende-eeuwse humanistische auteurs.

Deze karakteristieken gaan nog veel sterker op voor Friesland dat immers veel ouder is en een aardrijkskundig begrip is waarvan Holland ooit deel uitmaakte.

Uit: Bosatlas van Fryslân, 20A.

Frisia was in de Volle en Late Middeleeuwen een staatkundig verbrokkelde archipel langs de zuidelijke Noordzeekust. Lezen we even mee met de laat veertiende-eeuwse vertaling in het Middengels door John of Trevisa van hetgeen de eerdergenoemde Bartholomeus Anglicus ruim anderhalve eeuw daarvoor over Frisia schreef:

Uit: Bosatlas van Fryslân, 22A.

Frisia is a prouynce in the nether endes of Germania, and strecched ful long vpon the cleue of Ocean, and begenneth fro the ende of the Ryne and endeth at Denysshen See. / Between Germans and Frisones is grete differens in clothinge and in maners. (...)The londe is playne with mareys, lese and pasture, and with gras and herbes, and withoute treene and woodes. And they maketh fuyre of torues ful of glew and of druy retheren tordes (gedroogde koemest). The men be free and nought soget to lordeshepe of other nations, and put hem to perill of death bycause of freedome; and him is leuer deye than to be vndir the zjooke of thraldome (i.e. earldom, met andere woorden graven of hertogen).

Dit land, Nederland, hoort natuurlijk Friesland te heten. De Hollandse chroniqueur Melis Stoke zei het al: Sijt des seker ende ghewes. Dat de graefscap van Hollant es. Een stic van Vrieslant genomen.

Dat Nederland geen Friesland heet danken we aan de Bourgondiërs en andere heersers uit het achterland. Al vanaf de elfde eeuw heette het dat Frisia werd bedreigd door de zee en gretige continentale vorsten, die de lage landen als Nedergermanië, Nederduitsland of Neder-Lotharingen alias 'nos pays d'en bas' (onze landen van herwaarts over) aanduiden en het in deze delta uiteindelijk voor het zeggen kregen. Het meest succesvolle deel kwam Holland te heten en ging een eigen weg. Toen de centrale machthebbers eruit werden gebonjourd, bleef een Republiek over waarin alweer Holland de eerste viool speelde. Dat doet het al vijf eeuwen waardoor het land in en langs de delta nu niet meer Friesland heet, maar Nederland en nog veel vaker gewoon met de naam van dit voormalige graafschap als pars pro toto, als Holland dus wordt aangeduid.

Maar goed Friesland. Kijk naar deze schematische zogeheten T in O-kaart uit de negende eeuw waarop Fresia als oudste cartografische vermelding van een Nederlands gebied.

C. Een schematische wereldkaart van het T-O-type

Uit: Bosatlas van Fryslân, 32C.

Al op vijftiende-eeuwse kaarten begint het mis te gaan en begint Holland tussen Vlaanderen en Frisia of beter tussen Germania Inferior en Frisia in te kruipen. Het lijkt daarbij overigens wel of Westerlauwers Friesland (Fryslân) verdwenen is. Toch is dit nader beschouwd niet het

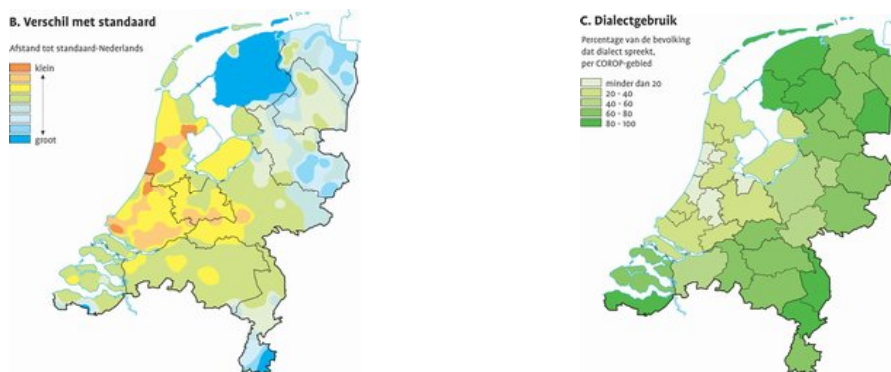
geval. Het insulaire karakter van Frisia (en van Holland) wordt zoals gezegd in de middeleeuwse geschriften sterk benadrukt en zijn verbrokkelde structuur door vreemde en eigen auteurs gekoppeld aan begrippen als vrijheid en autonomie, maar vooral ook aan verraad, onbetrouwbaarheid, wreedheid en barbaar al naar gelang de politieke invalshoek en aspiraties. Fryslân was aan het einde van de Middeleeuwen zoals gezegd al bijna van de kaart, of toch niet?

Uit: Bosatlas van Nederland, 16B.

We vinden ons woongebied (Fryslân – Westerlauwers Friesland dus) als een onderdeel van het grotere Frisia en in de vorm van een eiland terug rechtsboven op de bovenstaande 'Ptolemaeïsche' kaart van de in Florence actieve Duitse cartograaf Henricus Martellus uit 1490 terug met de plaatsen Pochim, Bolberg, Lauwerdag en Guerg, in de eerste drie waarin wij met enige fonetische fantasie Dokkum, Bolsward en Leeuwarden herkennen en met Guerg mogelijk Workum (Werkum) is aangeduid waar het nabijgelegen Stavoren zal zijn bedoeld. We herkennen als het ware het Westerlauwerse land van de vier muntplaatsen (kennelijk erg veel op een klein gebied van circa 3000 vierkante kilometer) zoals het twee eeuwen daarvoor door de dertiende-eeuwse Ommelander monnik Emo enigszins smalend werd aangeduid.

Maar goed die Friese identiteit welke - als ik het met de uitgevers goed heb - van deze eerste regionale Bosatlas een succes zal gaan maken. Daarbij denken we tegenwoordig vooral aan de taal, waarin Fryslân wellicht het meest afwijkt van zijn Nederlandse omgeving en de vele dialecten.

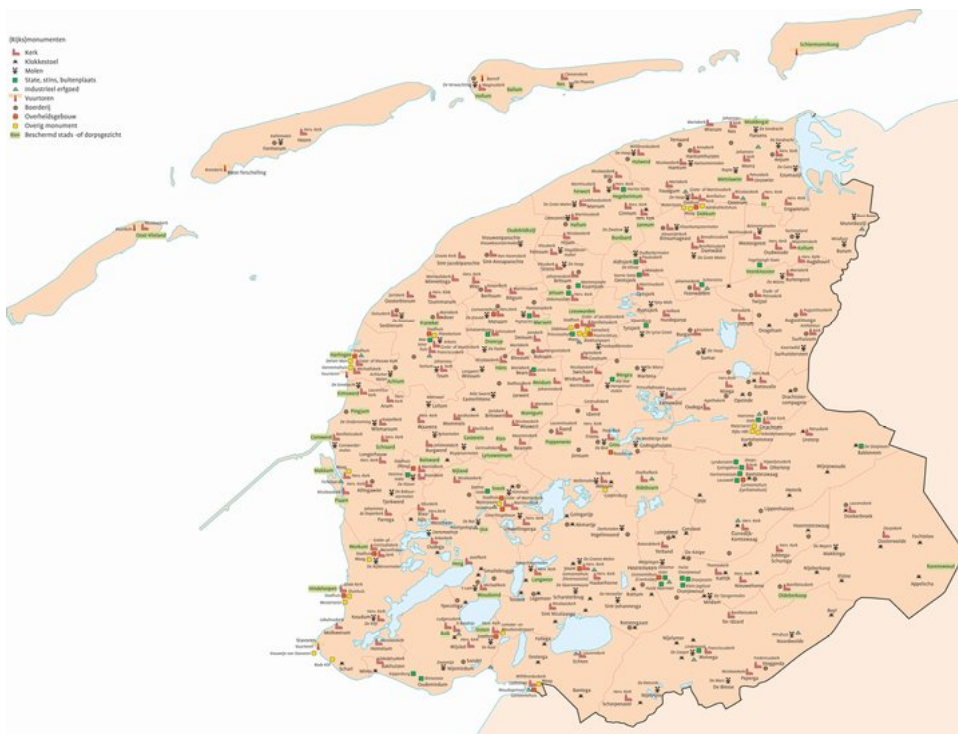
Uit: Bosatlas van Nederland, 358 B & C.

In het verleden en soms nog wel zijn wel meer essentieel geachte kenmerken en elementen opgevoerd. Een van de belangrijkste is de gedaante van het land.

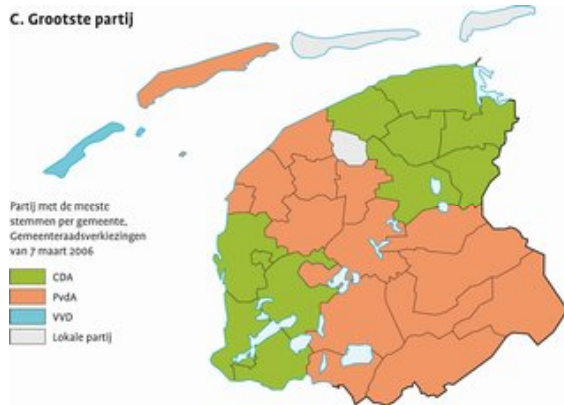
De Greidhoek met de Slachte bij Tritsum en Tolsum (uit: Bosatlas van Fryslân, 77).

Het kleigebied geldt daarbij nog altijd als het meest stereotype Friese landschap. Verder zijn er de boerderijen die tot begin jaren zestig op de twee traditionele wijzen als kop-hals-romp of als stjelpen werden uitgevoerd.

Overzichtskaart van de belangrijkste monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten in Fryslân (uit: Bosatlas van Fryslân, 158A).

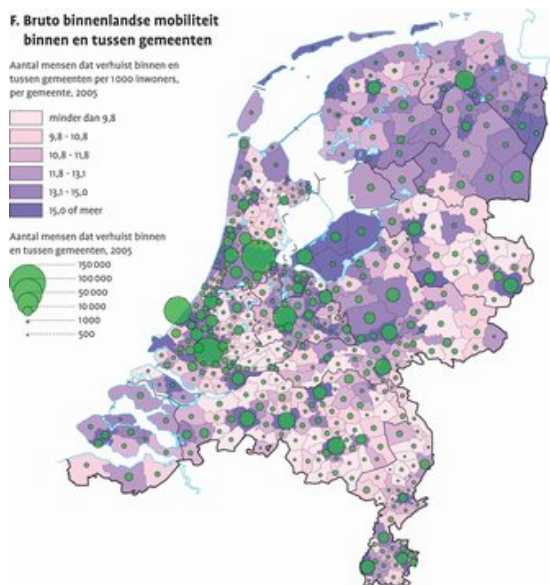
Dan zijn er de kerken met hun zadeldaktoeren (hier een de overzichtkaart van de voornaamste monumenten in Fryslân), het Fries kostuum, volksdansen, toneel en brassbands en natuurlijk de sporten die zojuist bij uitgever Peter Vroege uitgebreid de revue passeerden.

Uit: Bosatlas van Fryslân, 54C.

Maar ook in politiek opzicht is Fryslân markant. Zo is er het gekruiste zandlopermodel met een progressief zuidoosten en noordwesten (roodgekleurd) en een confessioneel noordoosten en zuidwesten (groengekleurd), ontstaan in de negentiende eeuw en ook nu nog moeiteloos te herkennen.

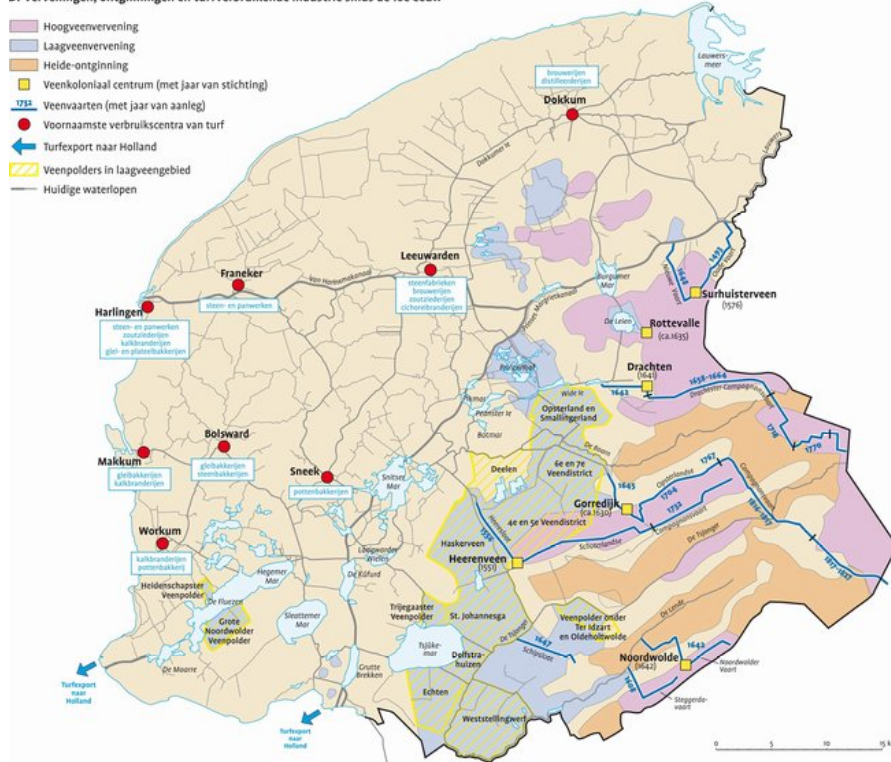
Ik wil u op nog een ander typisch Fries verschijnsel wijzen en dat is de vanouds hoge mobiliteit, zeg maar verhuisgeneigdheid van Friezen. Ik heb in de jaren tachtig een blauwe maandag in de volkshuisvesting gewerkt en in de jaren negentig de wijkenquêtes voor de gemeente Leeuwarden in het kader van het Grote Steden Beleid uitgewerkt en ik moet u zeggen, de sterke Friese mobiliteit en snelle verpaupering van stadswijken was toen een van de grootste zorgen van de volkshuisvesters en stadsvernieuwers. Ook in de achttiende eeuw waren Friezen overigens al de actiefste verhuizers en ze zijn dat nog.

Uit: Bosatlas van Nederland, 309F.

Dat heeft trouwens niks met de volksaard te maken, maar alles met de economische omstandigheden. Eeuwenlang is sprake geweest van een relatieve overbevolking van ons gewest. Veel mensen slaagden er niet in als zelfstandige boer emplooi te vinden in de landbouw of als ambachtsman in de stad. Ze vonden op het platteland werk als boerenarbeider of dagloner (veehouderij of in de Bouwhoek), in de stad als los arbeider en verder als schipper of als turfstecker.

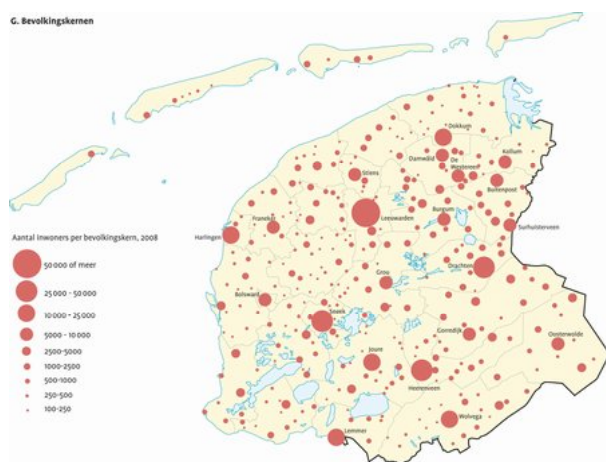
D. Verveningen, ontginningen en turfverbruikende industrie sinds de 16e eeuw

Uit: Bosatlas van Fryslân, 73D.

Beroepen die veel verhuizingen achter het werk aan of met het werk ten gevolge hadden. Daarover heen kwam de grote agrarische crisis (1878-1900) die een gigantische emigratie op gang bracht, Fryslân barstte als het ware uit zijn voegen. Zo'n lange traditie van vertrek gaat op den duur uiteindelijk deel uitmaken van de regionale habitus die wij volksaard noemen en heeft ongetwijfeld de band met it heitelân via de taal versterkt. Een ander Fries kenmerk is het decentrale karakter van dit gewest met zijn vele steden en dorpen, zoals de onderstaande kaart toont.

G. Bevolkingskernen

Uit: Bosatlas van Fryslân, 129G.

Ook dat heeft weinig met de volksaard, maar alles met het landschap te maken. Een vruchtbare bodem dooraderd met water, groot Frisia was niet alleen een rijk van schiereilanden, gescheiden door Marsdiep, Vlie, Middelzee, Lauwerszee, Fivel, Eems, Dollard

of Jade; Fryslân zelf was dankzij zijn vele zeeboezems, meren, poelen, brekken, kanalen en wateren een rijke archipel, een zwerm van dorpen.

Onderstaande 460 jaar oude kaart van Jacob van Deventer laat daar geen enkel misverstand over bestaan gezien de veelheid en volheid van dorpen in de Fries-Groningse kustgebieden tegenover een vrijwel leeg achterland.

D. Frieslandt door Jacob van Deventer

Uit: Bosatlas van Fryslân, 33D.

De kaart maakt bovendien duidelijk dat Fryslân bovenal een geografische identiteit is. En ik zou willen zeggen: dat is maar goed ook, want op deze plek moeten wij samenleven, er wat van maken. Friesland is een begrip dat eerst vanwege de dominantie van Holland en later van Europa en de Wereld een taalkundige en vervolgens ook sterke culturele dimensie kreeg. Maar de territoriale identiteit is voorop blijven staan en dat is een hoopgevende gedachte voor mensen die denken dat door de immigratie van allochtonen een einde komt aan de Friese of de Nederlandse identiteit of het Fries of Nederlands eigene zo u wilt. Het verleden leert dat uiteindelijk eenieder assimileert, daarbij Fries of Nederlander wordt en als bevolkingsgroep bijdraagt aan het rijke maatschappelijke palet, het eigentijdse en oude Fryslân waarvan deze atlas met zijn ruim 1000 kaarten zo'n magistrale weerspiegeling is.